

Sünen-i Nesâî’de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği

Ayşe Esra ŞAHYAR, Yard. Doç. Dr.*

“A Case of Textual Criticism in
Sunan al-Nasâî”

Abstract: A certain number of textual differences in separate narrations of the same hadîth can be observed, which can either be due to the fact that the hadîth are not always narrated ad verbatim but paraphrased, or due to the fallibility of the narrators. From the early centuries AH, the muhaddithûn have been engaged in studies regarding textual criticism of ahâdîth to determine the most accurate text of the sayings of the prophet. Sunan al-Nasâî of Kutub al-sittah is one of the sources in which such criticism can be found, where myriad phrasal differences on every hadîth are noted specifically alongside their narration chains in extenso, not skipping even the minutiae. This article claims that this repetitive meticulousness of al-Nasâî is a method of textual criticism to determine the version closest to the original. A certain chapter in Kitâb al-Siyâm of Sunan al-Nasâî is tackled to elaborate on and to exemplify this hypothesis. Sunan al-Nasâî is thus believed to be essential for studies regarding textual criticism of hadîth.

Citation: Ayşe Esra ŞAHYAR, “A Case of Textual Criticism in Sunan al-Nasâî” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XII/2, 2014, pp. 7-26.

Keywords: Hadîth, Sunan al-Nasâî, Sunan, Nasâî, Textual Criticism.

I. Giriş

Hadis tenkidi makbul ve merdûd rivâyeti ayırt etme bir başka deyişle Hz. Peygamber’e ait olabilecek bir haber ile ait olma ihtimali bulunmayan bir haberi belirleme anlamına gelir.** Bu yönüyle hadis tenkidi çalışmaları aslında dinî konularda delil olabilecek sahih bir kaynak elde etme arayışının bir gereğidir. İslam geleneğinde hadis tenkidinin öncelikle ve ağırlıklı olarak isnad tenkidine dayalı olduğu bilinir. Ancak isnad tenkidinin öncelikli olması hadis münekkidinin metinden hareketle bir değerlendirme yapmayacağı anlamına gelmemektedir. Şu kadar var ki, hadis tenkit metotları hususunda zihinleri meşgul eden konulardan biri de İslam geleneğinde ilim adamlarının metin tenkidine

* Marmara Üniv., İlahiyat Fak., Hadis, İSTANBUL. asahyar@hotmail.com

** Bu makale 10. 12. 2011 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Gerede X. Hadis Meclisi’nde tarafımızdan sunulan “Nesâî’nin *es-Sünen*’de Uyguladığı Metin Tahkik ve İnşa Yöntemleri” başlıklı tebliğ üzerinde çalışılarak meydana getirilmiştir.

ne kadar yer verdikleridir.

İslam geleneğinde uygulanagelmış hadis tenkit metotlarının neler olduğu hususunda, bu usullerin tespiti ve uygulanışından çok uzun bir süre sonra kalemeye alınan hadis usulü kaynakları ile yetinmek her zaman yeterli sonuçlara ulaştırılmayabilir. Zira hadis tasnifi hicrî ikinci yüzyılın ilk yarısında başlamış, sahih hadis iltizam eden kaynakların telifi hicrî üçüncü yüzyılın ortalarında (*Sahîh-i Buhârî* ile) kendisini göstermeye başlamışken, ilk usûl eserlerinin telifi hicrî dördüncü asra (Râmihürmüzî'nin *el-Muhaddisu'l-fâsıl* adlı eseri ile), hatta konuların çoğunu içeren usûl literatürünün teşekkülü (İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'si ile) hicrî yedinci yüzyıla dayanmıştır. Dolayısıyla geleneksel hadis tenkit usullerinin mahiyeti ile ilgili bilgilere ulaşabilmek için özellikle hicrî üçüncü asır literatürünün dikkatle taranması önem arz etmektedir. Şu var ki, üçüncü asrın hadis musannifleri çoğu kez tashih/tad'îf yöntemlerinden pek söz etmemişlerdir.¹ Bu durumda onların hadis tenkit yöntemlerinin belirlenmesinde ister istemez, naklettikleri haberler, tüme varım yöntemi ile tetkik edilerek musannifin satır aralarına gizlenmiş usulleri ile alakalı metotlarını ortaya çıkarmak gerekecektir. Bir başka deyişle, ilk asırlarda hadislerin tashih ve tad'îfi ile ilgilenen ilim adamlarının metin tenkidine nasıl ve ne ölçüde başvurduklarının tespiti hususunda, usûl eserlerinden önce, hadis musannefâtının tetkiki gerekmektedir.

İlk dönemlere ait eserlerde metin tenkidinin varlığı ya da niteliği konusunda, özellikle hadislerin farklı versiyonlarını bir arada ele alan ve aynı zamanda sahih haber nakletmeye özen gösteren bir musannifin eserinin ve eserinde yapmış olduğu değerlendirmelerin incelenmesi önemlidir. Zira bu tarz bir inceleme pek çok örneğe dayanacaktır. Bu nedenle İslam geleneğinde ilim adamlarının hadis tenkidi kapsamında metin tenkidine ne kadar yer verdiklerini anlamak için, özellikle *Sünen-i Nesâî*'nin tercih edilmesi uygun olabilir. Çünkü *Sünen-i Nesâî*, hadislerin birçok tarikine ve metnine bir arada yer verilen, hadislerle ilgili zaman zaman değerlendirmeler yapılan bir eserdir.

Sünen-i Nesâî, kronolojik olarak *Kütüb-i sitte* arasında en son telif edilen kaynaktır. Ancak *Sünenler* arasında zayıf hadis ve mecruh râvî sayısı en az olanıdır ve hadislerinin sıhhati bakımından *Sahîhayn*'dan sonra olması gerektiği ileri sürülmüştür.² Nesâî (ö. 303/915), bir musannif olmasının yanı sıra bir hadis münekkidi. Nitekim Zehebî (ö. 748/1348), Nesâî'yi "imam, hafız,

¹ Her ne kadar Müslim'in *Mukaddime*'si, Ebû Dâvûd'un *Risâle ilâ ehl-i Mekke* adlı mektubu hadis usulüne dair kıymetli bilgiler ihtiva etmekte ise de, her bir musannif, kendi tenkit metotlarını ayrıntılı olarak anlattığı birer eser yazmış değildir.

² Ebû Zehv, Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün ev 'inâyetu'l-ümmeti'l-İslâmiyye bi's-sünneti'n-nebeviyye*, yy.: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts., s. 410; İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İstanbul, 2003, s. 118-119.

şeyhu’l-İslâm, nâkîdu’l-hadîs” vasıfları ile anmıştır.³ Bu nedenle *Sünen*, hadis tenkit geleneğinin niteliklerini yansıtmaya itibariyle referans kabul edilebilecek niteliktedir. Nitekim pek çok hadis tekrarına yer verdiği muhtelif bâb başlıkları değerlendirildiğinde satır aralarında inceden inceye bir metin tenkidi uygulaması gerçekleştirildiği fark edilmektedir. Bu hususta *Sünen*’in bütünüyle ele alınması, elbette daha net sonuçlara ulaşabilmek itibariyle önemlidir. Ancak metin tenkidi uygulamalarının mahiyetine dair bir kesit sunması sebebiyle sadece bir bâb başlığı seçilip incelenirse de bir takım sonuçlara ulaşılabilir. Bu makalede de bu ikinci yol tercih edilmiş, bu hususta *Sünen-i Nesâî*’de Sıyam bölümünden bir başlık seçilerek musannifin metin tenkid metotları tespit edilmeye çalışılmıştır.

II. Metin Tenkidinin Önemi ve Gereği

Hadislerin ilk râvîleri olan sahabe tabakasından itibaren, rivâyetin gerek doğal seyrinin gerek zorunlu sonuçlarının başında hadislerin mana ile rivâyet edilmiş olması gelmektedir. Rivâyet esnasında müradif kelimeler kullanma, ziyade ve noksanlar ile nakletme mana yoluyla rivâyetin başlıca şekilleridir. Öte yandan hadis söylenme sebebinin yahut bağlamın râvî tarafından belirtilip belirtilmemesi, eş anlamlı kelimeler kullanımı, ihtisar yoluyla rivâyet, birden fazla rivâyeti cem’ ederek nakletmek vb. uygulamalar aynı hadisin birbirinden kısmen farklılıklar gösteren metinlere sahip olması sonucunu doğurmuştur.⁴

Mana ile rivâyet, bir hadisin birden fazla ve birbirine göre farklı metinlere sahip olmasının yegâne sebebi değildir. Ağırlıklı olarak râvînin adalet ve zabt kusurlarından zaman zaman da Arap yazısının karakterinden kaynaklanan bazı sebeplerden ötürü hadis rivâyeti esnasında meydana gelen kalb, tashîf, tahrîf, idrâc vb. pek çok durum da hadislerin metinleri arasında farklılıklara yol açabilmiştir.⁵ Dolayısıyla metin, zaman içinde bir takım bozulmalara, değişimlere maruz kalmış olmaktadır. İşte bu noktada bozulmaları tespit ederek mümkün olduğunca metnin aslına ulaşabilme problemi ortaya çıkmaktadır.

“Metinlerin geçirdiği süreçlerde maruz kaldığı bozulma ve değişiklikleri düzeltip orijinal haline döndürme faaliyeti” anlamına gelen metin tenkidi, batılı literatürde “textual criticism/ textkritik/ critique textuelle” terimleri ile ifade edilen bir ilmî faaliyet alanıdır. Bu tür çalışmalar Türkçe’de metin tenkidi, Arapça’da tahkik kavramları ile ifade edilemiştir.⁶ Meselenin hadis ilmi ile

³ Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaût vdğ.), Beyrut, 1405/1985; XIV, 125.

⁴ Hadislerin mana yolu ile rivâyeti konusunda bk. Abdullah Hikmet Atan, *Mana ile Hadis Rivâyeti*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul, 1999.

⁵ Bu hususta çeşitli örnekler için bk. Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Kütüb-i Sitte’den Örneklerle Zayıf Hadis Rivâyeti Metodolojik Anlam ve Yorum*, İstanbul, 2011, s. 237-248, 260-272.

⁶ Selahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul, 2010, s. 23

alakalı yönüne baktığımızda ise klasik hadis usulü eserlerinde doğrudan “metin tenkidi” ya da “tahkik” olarak ifade edilen bir kavram bulunmamaktadır. Ancak bu kavramın istihdam edilmemesi hadis ilmi geleneğinde metinlerdeki bozulma ve değişimleri tespit doğrultusunda bir çalışma yapılmadığı anlamına gelmemelidir.

Günümüzde “hadiste metin tenkidi” denilince çoğu kez hadisin Kur’an’a arzı, hadisin hadise muhalefeti, hadisin tarihi gerçeklere, akla veya bilime uygunluğu vb. anlamlar kastedilmektedir.⁷ Ancak biz bu çalışmada metin tenkidi kavramı ile bu anlamı değil, bir hadisin metinleri arasındaki farklılıkları ve en sahih metni tespit etme çalışmalarını kastetmekteyiz.⁸

Hadis usulü eserlerinde yer alan müdrec, musahhaf, muharref, maklub, şâz, muallel vb. zayıf hadis çeşitleri ile ilgili terimler taktî, ihtisar, cem’ gibi rivâyet usulü ile alakalı kavramlar bu farklılaşmanın tespiti istikametinde yapılan çalışmalara işaret eder. Hadisçiler bu konuda çok sayıda ıstılah üretmenin yanı sıra bu alana özgü eserler de kaleme almışlardır. İbn Kuteybe’nin (ö. 276/889) *Islâhu galati’l-vâkı’ fi garibi’l-hadis*; Ebû Ahmed Hasen el-Askeri’nin (ö. 382/992) *Tashîfâtü’l-muhaddisîn*; Hatîb Bağdâdî’nin (ö. 463/1070) *el-Fasl li’l-vasli’l-müdrec fi’n-nakl*; Suyûtî’nin (ö. 911/1505) *et-Tatrif fi’t-tashîf* adlı eserleri bu sahada kaleme alınan eserlerden bazılarıdır.⁹ Ancak salt bozulma ve değişmelere dair telif edilen eserlerin dışında, doğrudan hadis musannefâtının içinde de bir nevi’ metin tenkidi çalışmalarının yapıldığından söz edilebilir. Hatta bu çalışmalar bu alanda pek çok ıstılahın tarif edildiği usul eserlerinin telifinden öncedir. Daha da ötesi bu istikamette teşekkül eden literatürün büyük bir kısmı da metin tenkidi çalışmalarının çekirdeğini oluşturan musannef eserlerden daha sonra ortaya çıkmış gözükmektedir. Dolayısıyla hadis musannefâtı bünyesindeki metin tenkidi çalışmaları çoğu kez diğer çalışmalara kaynaklık edebilecek bir mahiyet arz ediyor görüntüsü vermektedir. Bu hususta kaynaklık ettiğini düşündüğümüz başlıca iki musannef eser ise *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Nesâî*’dir.

III. Sünen-i Nesâî ve Metin Tenkidi Uygulamaları

Tasnifin altın çağı¹⁰ addedilen hicrî üçüncü yüzyılda, *Kütüb-i sitte*’den

⁷ Kavramın bu anlamda kullanıldığı çalışmalara örnek olarak bk. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul, 2014; Müsfir b. Gurmullâh ed-Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metotları*, (Çevirenler: İlyas Çelebi vdğ.), İstanbul, 1997; Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi*, Bursa, 2013; Talat Sakallı, *Hadis Tenkidi*, Ankara, 2014.

⁸ Hadisin Kur’an’a, akla, bilime, tarihi gerçeklere aykırı olup olmadığının araştırılması anlamında, metin tenkidi yerine muhteva/içerik tenkidi kavramlarını kullanmanın daha isabetli olacağına dair bk. Selahattin Polat, *Metin Tenkidi*, s. 25.

⁹ Bu alanda telif edilen eserler ile ilgili olarak bk. Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrafe*, s. 114-120; Selahattin Polat, *Metin Tenkidi*, s. 104-114.

¹⁰ Tasnifin altın çağı ifadesi için bk. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1988, s. 218.

Sahîh-i Müslim ve *Sünen-i Nesâî*'de yer alan hadis rivâyet usulleri, bir nevi tahkik bir diğer deyişle metin tenkidi uygulamaları ihtiva eder niteliktedir. Bu iki musannif, aynı hadisin pek çok tarihine bir arada yer vermek suretiyle metinler arası benzerlik ve farklılıklara dikkat çekmiş, farklılıkların kaynağını tespit etmeye ve en doğru metni belirlemeye çalışmışlardır. Bu iki musannifin hadis rivâyet usulleri, diğer *Kütüb-i sitte* imamlarından farklıdır. *Sahîh-i Buhârî*'de hadis tekrarı olmakla birlikte, mükerrer hadisler bir arada değil, farklı bölümlerde ve birbirinden uzaktır. Tekrar sebebi metinlerde meydana gelen değişikliklere işaret etmekten ziyade, istinbat edilebilecek fikhî hükümlere vurgu yapmak istikametindedir. Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/888) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/886) *Sünen*'lerinde ise pek fazla hadis tekrarına rastlanmaz. Oysa bir tahkik faaliyetinden söz edebilmek için farklı versiyonların mukayesesine ihtiyaç vardır. Farklı versiyonları ard arda zikreden ve mukayese imkânı vererek en doğru metni belirlemeye çalışan, bir başka deyişle, kitaplarının telif usulünü bütünüyle bu zeminde gerçekleştiren başlıca iki musannif Müslim (ö. 261/874) ve Nesâî'dir

Nesâî'nin *Sünen*'inin bütün detayları ile hadislerin farklı versiyonlarını tekrarlaması bazen “çok da gerekli olmayan ayrıntılar üzerinde durmak” olarak anlaşılabilmiştir.¹¹ Ancak bu detayların zikredilmesi, asıl metni yahut aslına en yakın ifadeyi tespit faaliyetinin bir parçası gibi görünmektedir. Bu farklılıklar yan yana belli bir sistemle bir araya getirildiğinde hatalı olanlar ayıklanarak asıl metne yaklaşmak mümkün olabilmektedir.

Sünen-i Nesâî'nin tamamına yayılmış bir biçimde, sadece bu esere özgü olan bir takım bâb başlıkları, onun metin tahkikinde kendine özgü usulünü ortaya koyar. “الاختلاف على” ifadesi ile başlayan toplam yetmiş sekiz bâb başlığında Nesâî, aynı râvîden nakledilen aynı hadisler arasındaki rivâyet farklılıklarını değerlendirmiştir. Bu râvî bazen bir sahabî, bazen bir tâbiî, bazen etbau't-tabiîn tabakasından biri olabilmektedir. Mesela “ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فِي السُّجُودَيْنِ” bâbında bir sahabî olan Ebû Hüreyre'den (ö. 57/677) secde konusunda nakledilen hadiste ortaya çıkan rivâyet farklılıklarını, “بَابُ وَقْتِ رَكَعَتِي الْفَجْرِ وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ” bâbında bir tâbiî olan Nâfi'den (ö. 117/735) sabah namazının sünneti ile ilgili nakledilen rivâyette yer alan farklılıkları, “ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى شُعْبَةَ فِيهِ” bâbında etbau't-tabiîn tabakasından Şu'be'den (ö. 160/777) nakledilen rivâyetler arası farklılıkları göstermiştir. Nesâî'nin bu farklılıkları göstermedeki amacı, farklılığın kaynağını bulmak, buna bağlı olarak bazı senet ya da metinleri elemektir. Böylece bu metinlerin bazısını tercih etmekte, netice itibarıyla de farklı rivâyetler arasından aslına en uygun olanı bulmaya çalışmaktadır.

Nesâî, hadislerin farklı senetlerle menkul ve birbiriyle zaman zaman muha-

¹¹ Ignaz Goldziher, *Muslim Studies (Muhammedanische Studien)*, (İngilizce'ye çeviren: C.R. Barber ve S. M. Stern), London, 1971, II, 232.

lefed eden metinlerini bir arada nakletmek suretiyle, bilimsel ve objektif bir uygulama gerçekleştirmiş olmaktadır. Farklı senet ya da metinler arasından kendi tespitlerine göre en doğru olanı vermekle yetinip diğerlerini eserine hiç almamak gibi bir yol izleseydi, o takdirde onun tercih esaslarını bilmek veelediği rivâyetlere muttali olmak imkânsız olacaktı. Ancak doğru addettiği rivâyetlerle birlikte hatalı olduğuna hükmettiği rivâyetleri de nakledince, hem onun yöntemini izlemek hem de mevcut verileri farklı bir usulle değerlendirerek, belki de Nesâî'nin ulaştığından farklı bir sonuca ulaşmak da mümkün olmaya devam edecektir. Nitekim metin tahkikinde yüzde yüz kesin sonuçlara ulaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Varılan sonuçlar, muhtemel sonuçlardır, bu nedenle sonuçlara ihtiyatlı yaklaşmak zaruridir. Nesâî de *Sünen*'inde metin tahkiki çalışmasını bu nedenle ihtiyatla yürütmüş olmalıdır.

Bu çerçevede Nesâî'nin bu ameliyeyi nasıl gerçekleştirdiğine dair Kitabu's-Sıyam'dan bir rivâyet tespit ederek bu rivâyet özelinde Nesâî'nin metin tenkidi yöntemlerini tespite çalışalım.

Tercih ettiğimiz rivâyet Kitabu's-Sıyam'da şu bâb başlığı altında ele alınmıştır:

ثَوَابُ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ وَصَامَهُ إِيمَانًا وَاجْتِسَابًا وَالِاخْتِلَافَ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِي الْحَبْرِ فِي ذَلِكَ

“Allah'a inanıp O'ndan karşılık bekleyerek Ramazan gecesini namazla, gününü oruç tutarak geçiren kimsenin sevabı ve bu konudaki haberde Zührî'den gelen rivâyetler arası farklılıklar”¹²

Nesâî aynı konuyu hemen onu izleyen şu bâb başlığı altında da ele almaya devam etmiştir:

ذِكْرُ اخْتِلَافِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ وَالتَّضَرُّعِ بْنِ شَيْبَانَ فِيهِ

“Bu konuda Yahya b. Ebû Kesir ve en-Nadr b. Şeyban'ın rivâyetindeki ihtilaflar bahsi”¹³

Bu iki başlık altında Nesâî “sevabını Allah'tan umarak Ramazan'da gece namazı kılmak ve oruç tutmak” konulu hadisi yirmi bir ayrı tarikle zikretmiştir. Tariklerin her birinden sonra mutlaka metin de yer almıştır. Dolayısıyla elimizde bir hadisin yirmi bir ayrı rivâyet şekli bir arada bulunmaktadır. Burada söz konusu yirmi bir ayrı rivâyeti Nesâî'nin tekrar etme nedenlerini, bu rivâyetlerin metinlerini tercih, tahkik ve telif yöntemlerini tespit etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

Konu ile ilgili bâb başlıkları dikkate alındığında Nesâî'nin metinler arası farklılıkları senetten hareket ederek yorumladığı izlenimi doğmaktadır. Zira bâb başlıklarında Zührî'den gelen rivâyetlerdeki farklılıklar denilerek bu ha-

¹² Nesâî, Sıyam 39.

¹³ Nesâî, Sıyam 40.

disleri Zührî'den nakleden talebelerinin rivâyet farklılıklarını göstereceği anlaşılmaktadır. İkinci başlıkta ise aynı hadisi nakleden Zührî'nin iki akranının rivâyetleri arasındaki farka işaret edeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sadece farklılığın ortaya konması değil, farklılığın kaynağı olabilecek râvînin de tespiti hedeflenmiş görünmektedir. Bu nedenle Nesâî'nin metin tahkikinde de senet merkezli bir usul izlediği belirtilebilir.

Nesâî ilgili bâb başlığı altında önce, Said b. el-Müseyyeb'den (ö. 94/713) menkul, mürsel bir rivâyete yer vermiştir. Hadisi İbnü'l-Müseyyeb'den nakleden Zührî'dir (ö. 124/742). Bu mürsel tarikle nakledilen metin «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا» «رَمَضَانَ غَيْرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» şeklinde.

Musannif, İbnü'l-Müseyyeb rivâyetinin ardından, hadisi Hz. Âişe (ö. 58/678), Ebû Hüreyre (ö. 57/677) ve Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) tarikleri ile nakletmiştir. Bu tarikleri sırayla ele alalım:

Hz. Âişe tarikleri

Nesâî, hadisi Hz. Aişe'den üç tarikle nakletmiştir. Üçü de yeğeni Urve aracılığıyla Zührî'ye ulaşmıştır. Zührî'den bu hadisi nakleden talebeleri ise İshak b. Râşid (ö. 151/768), Yunus el-Eyli (ö. 159/775) ve Şuayb b. Dinar'dır (ö. 162/778). İshak ve Şuayb vasıtasıyla nakledilen metinler aynıdır:

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَبَلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُعَافَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الرَّهْزِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي غَزْوَةُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَنَّ عَائِشَةَ، رُوِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَخْبَرْتَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُرْعَبُ النَّاسَ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةِ أَمْرِ فِيهِ، فَيَقُولُ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غَيْرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Muhammed b. Cebele (ö. 265/878) > el-Muâfâ b. Süleyman el-Cezerî (ö. 234/848) > Musâ b. A'yen (ö. 177/793) > İshak b. Râşid (ö. 151/768) > Zührî (ö. 124/742) > Urve (ö. 94/712) > Resûlüllâh'ın zevcesi Âişe (ö. 58/678) isna-dıyla nakledildiğine göre Resûlullah, insanları Ramazan ayında gece namazı kılmaya teşvik ederdi. Ancak bunu farz kılmamıştı. ‘Kim Ramazan’da iman ederek ve sevabını Allah’tan umarak gece namazı kılsa geçmiş günahları affedilir’ buyururdu.”

Rivâyetin, gece namazına teşvik istikametindeki bağlamı Resûlüllâh'ın hadisinin Ramazan’da gece namazı ile ilgili olduğunu desteklemektedir.¹⁴ Bu hu-

¹⁴ Nevevî başta olmak üzere birçok hadis şârihi Ramazan’da gece namazı ile terâvîh namazının kastedildiği kanaatindedirler. Bu hususta bk. Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu Müslim*, Beyrut, 1392, VI, 39; Kirmânî, Muhammd b. Yusuf, *el-Kevâkibu'd-derâri fi şerhi Sahîhi'l-Buhâri*, Beyrut, 1401/1981, IX, 152; Münâvî, Zeynuddîn Abdurraûf, *et-Teysir bi şerhi'l-Câmiî's-sağîr*, Riyad, 1408/1988, II, 840. Buna karşın, Ramazan’da kılınan gece namazının teheccüd namazı olabileceğini söyleyenler de vardır. Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bi şerhi Sahîhi'l-Buhâri*, (thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut,

susta Zührî'den rivâyette bulunan bir diğerk kişi Şuayb da benzer bir metin nakletmektedir:

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ شَعِيبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَزْوَةُ بِنْتُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ، أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ - وَسَأَقَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ فِيهِ - وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةِ أَمْرِ فِيهِ، فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

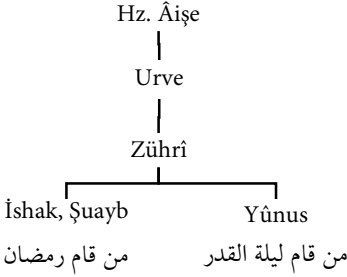
“Muhammed b. Hâlid b. Halî (ö. 270/883) > Bişr b. Şuayb (ö. 213/828) > Babası Şuayb b. Dinar (ö. 162/778) > Zührî > Urve > Âişe isnasıyla nakledildiğine göre Resûlullah gece yarısı evden çıkmış ve mescidde namaz kılmıştır. (Râvî hadisin bundan sonraki kısmını da nakletti). Bu hadiste Resûlüllâh'ın Ramazan'da gece namazını teşvik ettiğini ancak bunu farz kılmadığını da nakletti. Resûlüllâh bu hususta “Kim Ramazan'da iman ederek ve sevabını Allah'tan umarak gece namazı (terâvîh) kılsa geçmiş günahları affedilir” buyurmuş.”

Nesâî'nin naklettiği Hz. Aişe > Urve > Zührî tarikinde hadisi Zührî'den nakleden İshak b. Raşid ile Şuayb b. Dinar, «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» metni ile nakletmişlerdir. Her iki rivâyette de Resûlüllâh'ın Ramazan'da gece namazına teşvik ettiği bağlamı yer almıştır. Buna karşın Zühhrî'nin râvilerinden Yûnus el-Eylî'nin tarikinde ise hadisin metninde bir değişiklik ortaya çıkmıştır:

أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى، قَالَ: أَنْبَأَنَا إِسْحَاقُ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يُونُسَ الْأَيْلِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَزْوَةُ بِنْتُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ، أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ يُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ - وَسَأَقَ الْحَدِيثَ، وَفِيهِ قَالَتْ - فَكَانَ يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ، وَيَقُولُ: «مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» قَالَ: فَتَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ

“Zekerriyya b. Yahya b. İyas (ö. 289) > İshak b. Râhûye (ö. 237) > Abdullah b. el-Hâris b. Abdülmelik (ö. 190) > Yûnus el-Eylî (ö. 159) > Zührî > Urve > Âişe isnadıyla nakledildiğine göre Resûlüllâh gece yarısı evden çıkmış, mescidde namaz kılıyordu. İnsanlar da ona tâbi olarak onunla namaz kıldılar. (Râvî hadisin bundan sonraki kısmını da nakletti). Hz. Âişe bu konuda şöyle demişti: Resûlüllâh farz kılmaksızın insanları Ramazan'da gece namazı kılmaya teşvik eder ve şöyle buyururdu: ‘Kim iman ederek ve sevabını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesinde kalkıp namaz kılsa geçmiş günahları affedilir.’ (Zührî) dedi ki: Resûlüllâh vefat edene kadar uygulama böyle idi.”

1416/1996, IV, 779; Aynî, Bedruddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâsî'l-arabî, ts., I, 233.

İsnad zincirinde de görüldüğü üzere Zühri'nin râvilerinden Yunus'un naklettiği metin diğer iki râvînin metninden farklı olarak Ramazan'da gece namazı kılmak değil Kadir gecesinde namaz kılmak ile ilgilidir. Oysa Yunus rivâyetinde de bağlam diğer iki râvînin rivâyetinde olduğu gibi Resûlüllâh'ın genel olarak Ramazan'da gece namazı kılması ile alakalıdır. Hatta rivâyetin sonunda

Resûlüllâh vefat edene kadar terâvîh namazının cemaatle değil evlerde kılındığına dair uygulamanın devam ettiği istikametinde Zühri'ye ait bir değerlendirme de yer almıştır. Dolayısıyla siyak ve sibakı itibarıyla Yunus rivâyeti de terâvîh hakkında olmasına rağmen, metinde Kadir gecesi namaz kılma konusu yer almıştır. Bir başka deyişle رمضان kelimesi değişmiş, yerine ليلة القدر ibaresi gelmiştir. Bu rivâyetleri ard arda zikreden Nesâî böylece Hz. Âişe'den nakledilen metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuş, Yunus'un diğer iki akranına muhalefetini de tespit etmiş olmaktadır. Bu durumda Yunus rivâyetinin hem akranlarına hem de hadisin bağlamına muhalif olduğu görünmektedir.

Nesâî'de Hz. Âişe tarikiyle nakledilen hadisin metinleri arasındaki farklılıkları şema üzerinde şöylece gösterebiliriz:

Ebû Hüreyre rivâyetleri

Nesâî söz konusu hadisi Ebû Hüreyre'den on beş ayrı tarikte nakletmiştir. Bu tariklerde hadisi Ebû Hüreyre'den nakleden tabiiiler Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712) ile Humeyd b. Abdurrahman'dır (ö.105/723). Ebû Seleme bu tariklerin on ikisinde, Humeyd ise üçünde yer almaktadır. Keza bu on beş tarikin on üçü Zühri'de birleşmektedir. Bu hadisi Zühri'den rivâyet eden Yunus el-Eyli (ö. 159/775), Şuayb b. Dinar (ö. 162/778), Salih b. Keysan (ö.?), Mamer (ö. 154/771) ve İmam Malik (ö. 179/795) hadisi, مَنْ قام lafzıyla nakletmişlerdir. Nesâî'nin naklettiği bu metinlere şöylece yer verebiliriz:

أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سَلِيمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي رَمَضَانَ: «مَنْ قَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“er-Rebî” b. Süleyman (ö. 256/870) > (Abdullah) İbn Vehb (ö. 197/812) > Yûnus (b. Yezid el-Eyli, ö. 159/775) > İbn Şihab (ö. 124/742) > Ebû Seleme (ö. 94/712) tarikiyle nakledildiğine göre Ebû Hüreyre (ö. 57/677) şöyle demiştir: Resûlüllâh'ın Ramazan hakkında “Kim onda iman ederek ve sevabını Allah'tan

umarak gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır' buyurduğunu işittim.”

Hz. Âişe'den menkul hadisi 'Kadir gecesi namaz kılan kimse' lafzıyla nakleden Yunus'un Ebû Hüreyre'den menkul hadisi, 'Ramazan'da gece namazı kılan kimse' lafızlarıyla nakletmiş olduğu görülmektedir. Böylece Yunus'a ulaşan iki rivâyet arasında fark olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak farklılığın kaynağı olan râvî ile ilgili Nesâî bir değerlendirme yapmamaktadır.

Nesâî'nin, Ebû Hüreyre'den naklen zikrettiği bir diğer tarik ise şöyledir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ لِرَمَضَانَ مَنْ قَامَهُ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Muhammed b. Hâlid (ö. 270/883) > Bişr b. Şuayb (ö. 213/828) > Babası Şuayb b. Dînar (ö. 172/788) > Zührî > Ebû Seleme tarikiyle nakledildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Resûlüllâh'ın Ramazan ile ilgili olarak “Kim onda iman ederek ve sevabını Allah'tan umarak gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır' buyurduğunu işittim.”

Yunus ve Şuayb tarikleri ile gelen bu iki metin, gerek 'gece namazı' ile ilgili olmaları, gerekse her ikisinde de Ebû Hüreyre'nin sema lafzı kullanmış olması bakımından aynıdır. Aralarındaki başlıca fark Yunus tarikinde Ebû Hüreyre'nin Ramazan kelimesinden önce في harf-i cerrini, Şuayb tarikinde ise ل harf-i cerrini kullanmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki Nesâî, anlama tesiri bulunmasa bile râvîlerin farklı harf-i cer kullanmalarını dahi lafızlar arasında meydana gelen farklılıklar arasında ele almayı gerekli bulmuştur.

Rivâyetin müellif tarafından daha sonra zikredilen diğer versiyonlarında Ebû Hüreyre'nin hadisi sema yoluyla aldığı belirtilmemiştir. Ancak bu tariklerde de hadis “من قام” ibaresi ile rivâyet edilmiş gözükmektedir:

أَخْبَرَنَا نُوحُ بْنُ حَبِيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْعَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ، قَالَ: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Nûh b. Habîb (ö. 242/856) > Abdürrezzak (ö. 211/826) > Ma'mer (ö.154/771) > Zührî > Ebû Seleme tarikiyle nakledildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: 'Resûlüllâh, Ramazan'da gece namazı kılmayı teşvik eder ancak bunu farz kılmazdı. 'Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan'da gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır' buyururdu.”

Nesâî aynı hadisin şu tarikine de yer vermiştir:

أَخْبَرَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ،

أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Ebû Dâvûd (Süleyman b. Seyf, ö. 272/885) > Yakub b. İbrahim (ö. 208/823) > Babası İbrahim b. Sa'd (ö. 185/801) > Sâlih (b. Keysan, ö. 140/757) > İbn Şihab ez-Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle nakledildiğine göre Resûlüllâh ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan’da gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır’ buyurmuştur.”

Nesâî, Zührî'den bir de İmam Malik vasıtasıyla nakledilmiş üç ayrı tarike yer verir. Bu tarikler Kuteybe b. Said (ö. 240/854) > İmam Malik (ö. 179/795) > Zührî; Muhammed b. Seleme (ö. 248/862) > İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806) > İmam Malik > Zührî ve Muhammed b. İsmail (b. Uleyye, ö. 264/877) > Abdullah b. Muhammed b. Esmâ (ö. 231/845) > Cüveyriye (b. Esmâ, ö. 173/789) > İmam Malik > Zührî tarikleridir. Bu tariklerin ilk ikisi Humeyd vasıtasıyla Ebû Hüreyre'den nakledilmişken üçüncüsü hem Humeyd hem de Ebû Seleme aracılığıyla rivâyet edilmiştir. Tüm tariklerde ortak metin “مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا” metnidir.

Ancak Nesâî, bu rivâyetlerden hemen sonra Zührî'nin râvîlerinden Süfyan b. Uyeyne'den (ö. 198/813) gelen tariklerle söz konusu hadisi nakleder ve rivâyetin Süfyan tarikiyle beraber ortaya çıkan değişikliğini de gözler önüne sermiş olur:

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ صَامَ رَمَضَانَ - وَفِي حَدِيثِ قُتَيْبَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ - إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Kuteybe (ö. 240/854) ve Muhammed b. Abdullah b. Yezid (ö. 256/870) > Süfyan (b. Uyeyne, ö. 198/813) > Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle nakledildiğine göre Resûlüllâh ‘Kim Ramazan’da oruç tutarsa’ buyurmuştur. Kuteybe tarikine göre ise Resûlüllâh ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan ayında gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır. Kim iman ederek ve sevap umarak Kadir gecesinde namaz kılsa geçmiş günahları bağışlanır’ buyurmuştur.”

Nesâî'nin zikrettiği bu metin, söz konusu hadisin Muhammed b. Abdullah b. Yezid > Süfyan tarikiyle Zührî'den nakledildiğinde, daha önce zikredilen diğer tüm metinlerden farklı olarak “من صام” lafzı ile geldiğini ortaya koyar. Bu durumda değişikliğin sebebi ya Muhammed b. Abdullah ya da Süfyan olacaktır. Nesâî bu muhtemel soruya cevap niteliğinde olsa gerek bir de şu rivâyeti ekler:

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Kuteybe > Süfyan > Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle nakledildiğine göre Resûlüllâh: ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan’da oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır’ buyurmuştur.”

Bu son rivâyetle farklılığın sebebinin Muhammed değil Süfyan olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Zira Kuteybe de Süfyan’dan nakledince, rivâyet “من صام” lafız ile gelmiştir. Bu durumda değişikliğin kaynağının Süfyan olabileceğini destekleyecek bir habere daha ihtiyaç duyulmaktadır. Nesâî bu defa da İshak b. İbrahim’in Süfyan rivâyetini aktarır:

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“İshak b. İbrahim (ö. 257/870) > Süfyan > Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle nakledildiğine göre Resûlüllâh: ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan’da oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır’ buyurmuştur.”

Böylece bu hadisin Süfyan tarikiyle “من صام” ibaresi kullanılarak rivâyet edildiği netleşmiş olmaktadır. Bu durumda rivâyetin metni, Zührî’den Yunus, Şuayb, Salih, Mamer ve Malik tarikleri ile nakledilen “مَنْ صَامَ” lafzına muhalefet etmektedir. Bu muhalefetin usulî çerçevede akla getirdiği ilk karşılık, hadisin bu metinle şaz olmasıdır. Ancak Süfyan’dan menkul metinler de bazen “مَنْ صَامَ” bazen de “مَنْ صَامَ” lafzı taşıdığı için birbirine muhaliftir. Zira Nesâî’nin zikrettiği Kuteybe > Süfyan tariklerinde her iki lafız da yer almıştır. Bu hususta Ahmed b. Hanbel’in Müsned’nde yer alan bir açıklama durumu biraz daha netleştirmekte, Süfyan kaynaklı bir problemin varlığını adeta pekiştirmektedir:

“سَمِعْتُهُ أَرْبَعَ مَرَاتٍ مِنْ سُفْيَانَ وَقَالَ مَرَّةً مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَقَالَ مَرَّةً مَنْ صَامَ”

“Bu hadisi Süfyan’dan dört kez dinledim. Bazen ‘Kim oruç tutarsa’ diyordu, bazen ‘Kim gece namazı kılsa’ diye naklediyordu.”¹⁵

Hadisin metni, Nesâî’nin yer verdiği rivâyetler çerçevesinde değerlendirildiğinde Süfyan tarikleri ile menkul hadislerin isnadı sahih olmakla birlikte metni şaz hadisler olduğu sonucu ortaya çıkar gibidir. Ancak Nesâî, “Zührî’den nakledilen rivâyetlerdeki farklılıkları belirtmek üzere” oluşturduğu bu başlığın sonuna, Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikinin, Zührî dışında Ebû Said Yahya b. Said b. Kays (ö. 144/761) tarafından da nakledildiğini gösteren bir rivâyet eklemiştir ve şaz olma ihtimalini ortadan kaldırmıştır:

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَيْحِي بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ،

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 241.

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Ali b. el-Münzir (ö. 256/870) > İbn Fudayl (ö. 195/810) > Yahya b. Said (ö. 144/761) > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre isnadıyla nakledildiğine göre Resülüllâh: ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan’da oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır’ buyurmuştur.”

Hadisin Süfyan > Zührî tariki dışında, Ebû Seleme’den, Yahya b. Said vasıtasıyla “من صام” ibaresiyle nakledilmiş olması, metni şaz bir hadis olma olasılığını ortadan kaldırmıştır. Bu son tarike yer vermek suretiyle Nesâî, Süfyan tarikiyle gelen metni desteklemiş ve tespit etmiş olmaktadır. Zira diğer sika râvîlerin rivâyetlerine muhalefet durumu varlığını korusa da teferrüd ortadan kalkmıştır.

Ancak bu hadisi Yahya b. Said’den nakleden İbn Fudayl, Nesâî’ye göre “leyse bihi be’s” mertebesinde bir râvîdir.¹⁶ Bu durumda “من صام” lafzıyla gelen Süfyan rivâyeti dışındaki ikinci rivâyet Nesâî’ye göre sahih değil, hasen düzeyinde olacaktır. Dolayısıyla Nesâî hasen düzeyinde bir isnadı mütâbî olarak zikrederek şâz olma durumunu ortadan kaldırmış olmaktadır.

Nesâî’nin bu bâb başlığı altında naklettiği rivâyetlerin metinleri arasında başlıca farkın “قام” ve “صام” lafızları olduğu söylenebilir. Ancak bu farklılıkların dışında bir de rivâyet lafızları arasında bir takım farklılıklar da vardır. Sözgelimi Ebû Hüreyre hadisleri bazen “سمعت” lafzı ile bazen “عن” bazen “أن” bazen de “قال” lafzı ile nakledilmiş, musannif, farklı rivâyet lafızlarının hepsine yer vermiştir.

Nesâî, daha sonra hadisin Zührî’ye mütabaat eden diğer tariklerini ve bu tariklerle gelen metinleri göstermek amacıyla Yahya b. Ebû Kesir’den (ö. 132/749) nakledilen rivâyetlere dair bir başlık oluşturmuştur. Bu başlık altında da yine Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle, söz konusu rivâyetin Zührî ile aynı tabakadan olan Yahya b. Ebû Kesir tarafından iki ayrı nakline yer vermiştir:

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَمُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ، وَأَبُو الْأَشْعَثِ، وَاللَّفْظُ لَهُ، قَالُوا: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

“Muhammed b. Abdüla’lâ (ö. 245/859), Muhammed b. Hişam (ö. 251/865) ve Ebu’l-Eş’as (ö. 253/867) (Lafızlar Ebu’l-Eş’as’a aittir) > Hâlid (b. el-Hâris, ö. 186/802) > Hişam (ed-Destuvâî, ö. 152/769) > Yahya b. Ebû Kesir (ö. 132/749)

¹⁶ Mizzi, Ebu’l-Haccac Yusuf b. ez-Zekî, *Tehzibu’l-Kemal*, (thk. Beşşar Avvâd Ma’rûf), Beyrut, 1400/1980, XXVI, 297.

> Ebû Seleme b. Abdurrahman > Ebû Hüreyre tarikiyle Resûlüllâh'ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: 'Kim inanarak ve sevap umarak Ramazan'da gece namazı kılsa geçmiş günahları affedilir. Kim de inanarak ve sevap umarak Kadir gecesinde namaz kılsa geçmiş günahları bağışlanır.'

Nesâî'nin Zührî tariklerinin yanı sıra rivâyetine yer verdiği Yahya b. Ebû Kesir Basra asıllı, şigar-ı tâbiün tabakasından bir hadis hafızıdır. Şube b. el-Haccac'a (ö. 160/777) göre Yahya b. Ebû Kesir, "hadisleri Zührî'den daha sahih olan" bir râvidir. Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre ise Zührî'nin hadisleri ile Yahya'nın hadisleri muhalefet ederse, Yahya'nın rivâyetleri tercih edilir. İmam ve hafız unvanları ile kendisinden söz ettiren bu ilim adamı hakkında münekkidler sika, sebt ve me'mun değerlendirmesi yapmışlardır.¹⁷ Nesâî'nin, hadisin Zührî rivâyetleri dışında, özellikle güvenilir bir râvi tarafından da مَنْ قَامَ lafzıyla nakledildiğine işaret etmesi dikkate değer bir durumdur. Öte yandan Yunus > Zührî > Urve > Âişe tarikiyle ve Kuteybe > Süfyan > Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikleri ile sabit olan 'Kadir gecesinde namaz' ibaresi de Yahya tarikiyle desteklenmiş olmaktadır. Zira Nesâî'nin naklettiği tarikler arasında, Âişe'den gelen sadece Yunus tarikinde ve Ebû Hüreyre'den gelen sadece Süfyan tarikinde bu ibare mevcut idi. Böylece Nesâî, Zührî rivâyetleri dışında Yahya tarikiyle de nakletmek suretiyle bu ibareyi (من قام ليلة القدر) tespit etmiş olmaktadır.

Nesâî, bu bâb başlığı altında Yahya b. Ebû Kesir'in bir tarikine daha yer vermiştir:

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مَرْوَانَ، أَنَّ أَبَا مُعَاوِيَةَ بْنَ سَلَامٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

"Mahmud b. Hâlid (ö. 249/863) > Mervan (b. Muâviye el-Fezârî, ö. 193/808) > Muâviye b. Sellam (ö. 170/786) > Yahya b. Ebû Kesir > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikiyle nakledildiğine göre Resûlüllâh şöyle buyurmuştur: "Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan ayında gece namazı kılsa geçmiş günahları bağışlanır. Kim de iman ederek ve sevap umarak Kadir gecesinde namaz kılsa geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur."

Nesâî'nin Yahya b. Ebû Kesir vasıtasıyla naklettiği bu metnin bir öncekinden tek farkı Ramazan kelimesinin başında "شهر" ziyadesinin yer almasıdır. Bu ibare daha önce zikrettiği tarikler arasında sadece Kuteybe > Süfyan > Zührî >

¹⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatu'l-kübra*, (thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1968, V, 555; İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts., IX, 141-142; İbn Hibban, Muhammed b. Hibban el-Büstî, *Kitâbu's-sikât*, Haydarâbâd, 1401/1981, VII, 591; Zehebî, *Siyeru alâîmi'n-nübelâ*, VI, 27-31.

Ebû Seleme > Ebû Hüreyre tarikinde mevcut idi. Bu ibareyi Zühri'den gelen tek bir tarikte tespit eden musannif, ayrıca Yahya tarikiyle de destekleyerek takviye etmiş olmaktadır. Dolayısıyla Yahya tarikleri gerek ليلة القدر ibaresinin gerekse شهر رمضان tamlamasının tespiti için zikredilmiş gözükmektedir. Böylelikle وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ifadesi Nesâî tarafından (Yahya'nın Ebû Seleme'den menkul iki tariki ile Süfyan'ın Zühri'den naklettiği bir tarik ve Hz. Aişe rivâyetlerinden de Yunus'un Zühri'den rivâyeti olmak üzere) toplamda dört rivâyetle belirlenmiş olmaktadır.

Sünen-i Nesâî'de konuyla ilgili Ebû Hüreyre'den nakledilen hadislerin metinleri arasındaki farklılıklar şöyle bir şema üzerinde özetlenebilir:

Abdurrahman b. Avf rivâyetleri

Nesâî'nin naklettiği bir diğer rivâyet grubu, Abdurrahman b. Avf tariki ile gelen üç rivâyettir. Abdurrahman b. Avf tarikli hadisler aynı Ebû Hüreyre tarikli olan rivâyetler gibi Ebû Seleme'den nakledilmiştir. Ebû Seleme'nin râvîsi ise üç rivâyette de Zühri ile aynı tabakadan olan Basralı râvî Nadr b. Şeyban'dır. Bu rivâyetlerin ilki şöyledir:

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَضْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنِي النَّضْرُ بْنُ شَيْبَانَ، - أَنَّهُ لَقِيَ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، فَقَالَ لَهُ: حَدَّثَنِي بِأَفْضَلِ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ يُذَكِّرُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ -، فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ شَهْرَ رَمَضَانَ فَفَضَّلَهُ عَلَى الشُّهُورِ، وَقَالَ: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ كَيْبُومٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ»، قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: «هَذَا خَطَأً وَالضُّوَابُ أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

“İshak b. İbrahim (İbn Râhûye, ö. 238/852) > el-Fadl b. Dükeyn (ö. 218/833) > Nasr b. Ali (ö. 150/767) tarikiyle nakledildiğine göre en-Nadr b. Şeyban (ö. 121/739), Ebû Seleme karşılaşmış ve ona: ‘Ramazan ayı hakkında işittiğin en iyi haberi bana rivâyet et’ demiş. Ebû Seleme de demiş ki: ‘Bana Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), şöyle nakletti: Resûlüllâh Ramazan ayından bahsetti, onun bütün aylardan daha üstün tuttu. Akabinde de: ‘Kim iman ederek ve sevap umarak Ramazan’da gece namazı kılsa, bütün günahları bağışlanır, yeni doğmuş gibi günahsız olur’ buyurdu.

Ebû Abdurrahman (en-Nesâî) diyor ki: Bu hatalıdır. Doğru olan Ebû Seleme > Ebû Hüreyre rivâyetidir.”

Nadr b. Şeyban rivâyetinde dikkat çeken husus günahların bağışlanma keyfiyetinin “كَيْبُومٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ” ziyadesiyle açıklanmasıdır. Bu yönden rivâyet Nesâî'nin daha önce verdiği diğer tüm rivâyetlere muhalefet etmektedir. Nesâî de, bu rivâyetin ardından «هَذَا خَطَأً وَالضُّوَابُ أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ» demek suretiyle Ebû Seleme'nin babasından naklettiği bu tariki zayıf addetmiş, doğrusunun Ebû Hü-

reyre rivâyeti olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla Nadr b. Şeyban'ın bu hadisi Abdurrahman'dan nakletmesi bir hatadır. Nitekim cerh ve ta'dil münekkitleri en-Nadr b. Şeyban'ın zayıf bir râvî olduğu kanaatindedirler. Yahya b. Main (ö. 233/848), en-Nadr hakkında "ليس حديثه بشيء" değerlendirmesinde bulunurken, en-Nadr'ı sika râvîler arasında zikreden İbn Hibban (ö. 354/965) da onun zaman zaman hata yaptığını kaydetmiştir. Öte yandan Buhârî de (ö. 256/870) en-Nadr'ın, Ebû Seleme vasıtasıyla Abdurrahman'dan naklettiği bu hadisin sahih olmadığı kanaatindedir.¹⁸ en-Nadr'ın, hadisin sahabe tabakasında Ebû Hüreyre yerine Abdurrahman b. Avf'ı zikretmesi isnadı maklub hale getirmiştir.¹⁹

Nesâî'nin bu haberi zayıf addetmesi, وَلَدَتْهُ أُمُّهُ ibaresinin de tespitini zorlaştırır. Sahih tariklere muhalif olan ve en-Nadr gibi zayıf bir râvînin rivâyetinde teferrüd ettiği bu metin, ister istemez münker düzeyinde zayıf bir metin olacaktır. Bu başlık altında daha önce zikrettiği hiçbir tarihin ardından sıhhat değerlendirmesi yapmayan musannifin, burada değerlendirme yoluna gitmesi de bu nedenle olmalıdır. Zira zayıf rivâyet ancak zayıflığı açıklanmak koşuluyla nakledilebilir. Nesâî burada, zayıflığın türünü herhangi bir terimle açıklama yoluna gitmemiş, hatta zayıf istilahını dahi kullanmamıştır. Ancak onun, hatalı addettiği bir isnadı ve metni yok saymayıp nakletmesi, zayıf rivâyetleri de dik-kate olarak metin tenkidi yaptığını ortaya koymaktadır.

Nesâî, hatalı addetmesine rağmen, en-Nadr b. Şeyban tarihiyle gelen haberin, üç ayrı versiyonuna yer vermiştir. Mezkûr rivâyeti bir de "İshak b. İbrahim (ö. 238/852) > en-Nadr b. Şümeyl (ö. 203/818) > el-Kâsım b. el-Fadl (ö. 167/784) > en-Nadr b. Şeyban" tarihiyle zikretmiştir. Akabinde bu isnatla gelen metnin Ebû Seleme tarafından nakledildiğini ve bir önceki ile aynı olduğunu belirtmiştir: (عَنْ أَبِي سَلَمَةَ فَذَكَرَ مِثْلَهُ وَقَالَ مَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا)

Nesâî'nin bu bâbın en sonunda naklettiği üçüncü en-Nadr b. Şeyban rivâyeti ise ilk ikisinden farklı olarak şöyledir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شَيْبَانَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَنِي بِشَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ أَبِيكَ سَمِعَهُ أَبُوكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (لَيْسَ بَيْنَ أَبِيكَ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ) أَحَدٌ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ . قَالَ نَعَمْ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ صِيَامَ رَمَضَانَ عَلَيْكُمْ وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ فَمَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا حَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

¹⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, (thk. Muhammed Abdülmuîd Han), Haydarâbâd, ts., VIII, 88; İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban el-Büstî, *Kitâbu's-sikât*, (thk. Muhammed Abdülmuîd Han), Haydarâbâd, 1393/1973, VII, 533-534; Zehebî, *Mizânu'l-îtidâl fi nakdi'r-ricâl*, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Lübnan, 1382/1963, IV, 258; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XXIX, 384-385

¹⁹ Maklub teriminin, bir ya da birkaç râvîsi aynı tabakadan başka râvîlerle değiştirilmiş hadis anlamına geldiği ile ilgili olarak bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İstanbul, 2006, s. 177.

“Muhammed b. Abdullah b. el-Mübarek (ö. 254/868) > Ebû Hişam (Muğire b. Seleme, ö. 200/815) > el-Kâsım b. el-Fadl (ö. 167/783) tarikiyle nakledildiğine göre en-Nadr b. Şeyban şöyle demiştir: Ebû Seleme b. Abdurrahman'a: 'Bana babandan işittiğin, babanın da Resûlüllâh'tan bizzat işittiği, Ramazan ayı ile ilgili bir hadis naklet. Baban ile Resûlüllâh arasında bir vasıta olmasın' dedim. O da: 'Pekâla' dedi ve ekledi: 'Babam Resûlüllâh'ın şöyle buyurduğunu nakletti: 'Allah (c.c) size Ramazan orucunu farz kıldı. Ben de Ramazan gecesi namaz kılmayı (terâvîhi) sünnet kıldım. Kim Ramazan'da oruç tutar ve gece namazı kılsa tüm günahları bağışlanır, yeni doğmuş gibi günahsız olur.'”

Ancak قام و صام ibarelerinde vuku bulan ihtilafların bu metinde telif yoluyla çözüldüğünü göstermek amacıyla olsa gerek, en-Nadr b. Şeyban'ın Ebû Seleme'den naklettiği iki rivâyet daha aktarmıştır. Bu rivâyetlerden Nesâî'ye İshak b. İbrahim aracılığıyla ulaşanı ihtisaren verilirken Muhammed b. Abdullah b. el-Mübarek aracılığıyla ulaşanı câmi' olarak nakledilmiştir. Bu rivâyete göre en-Nadr, Ebû Seleme'ye, babası Abdurrahman b. Avf aracılığıyla Resûlüllâh'tan naklen Ramazan'ın faziletine dair bir hadis nakletmesini istemiş ancak nakledeceği rivâyetin Abdurrahman'ın bizzat Resûlüllâh'tan işittiği, arada bir vasıta bulunmayan bir rivâyet olmasını şart koşmuştur. Bunun üzerine Ebû Seleme de «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ صِيَامَ رَمَضَانَ عَلَيْكُمْ وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ، فَمَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ» rivâyetini nakletmiştir. Görüldüğü üzere son metin diğer üç metni de mana bakımından cem' etmektedir. Ancak Nesâî hadisin Abdurrahman b. Avf tarikini hatalı addettiği için ister istemez, metnin tesbitinde son üç rivâyeti elemiş olmaktadır. Nitekim bu rivâyetleri bâbın sonunda zikretmesi de bu sebeple olmalıdır.

Bu durumda geriye kalan rivâyetler arasında Nesâî adeta ilk rivâyetin doğruya en yakın metin olduğunu hissettirmektedir. Hadisin Hz. Aişe tarafından “Resûlüllâh'ın Ramazan ayında gece namazına teşvik etmesi, geceleyin terâvîh namazı kıldırması” bağlamında nakledildiğini gösteren rivâyetleri bâbın başında nakletmesi dikkatlerden kaçmamalı, bir tesadüf olarak değerlendirilmelidir. Hakikatte Nesâî, on beş ayrı versiyonuyla verdiği Ebû Hüreyre- Ebû Seleme tarikini esas alarak bu bâbı meydana getirmiş gözükmektedir. Gerek Hz. Aişe -Urve tarikini, gerek mürsel olan Said b. el-Müseyyeb tarikini, Ebû Hüreyre kanalıyla gelen ve قام من ile başlayan rivâyetleri desteklemek için nakletmiş gibidir. Keza Zührî'ye mütabaat eden Yahya b. Ebû Kesir tarihi de قام من lafzıyla nakledilmiştir. Öte yandan dört ayrı tarikle bu metne ilave olarak nakledilen قام ليلة القدر من ibaresi de hadisin asıl konusunun “kiyam” olduğunu destekleyen bir diğer diğer veri olarak nakledilmiş gibidir.

Nesâî'nin farklı tariklerle farklı metinleri ard arda naklederek yansıttığı bu sonuca bâb başlığında da işaret ettiği düşünülebilir. Nitekim bâb başlığında قام من قام رمضان و صامه ibaresini kullanırken belki de bu tercihinin ifade etmek üzere قام

lafzını صام lafzına takdim etmiş olabilir. Öte yandan Ramazan kıyamının, sıyamdan önce ifa edildiği malumdur, bu takdim metin tetkiki çerçevesinde değil fikhî amaçlı da olabilir. Ancak bâbın muhtevastındaki rivâyetlere dikkat edildiğinde, metin sıhhatine işaret etmiş olma ihtimali de bizce göz ardı edilmelidir.

IV. Sonuç

Tüm bu tetkiklerin neticesinde, Nesaî'nin metin tetkiki ve metni tespit sadedinde, sonuca varabilmek için uyguladığı usuller şöylece tespit edilebilir:

Aynı râvîden menkul muhtelif tarikler arası ihtilaflar derlenmiş, böylece ihtilafların hangi râvîden/râvîlerden kaynaklandığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Siyak ve sibaktan hareket edilmiş, siyaka uygun metne vurgu yapılmıştır. Hz. Âiş'e'den nakledilen metinlerde yer alan terâvîh namazı ile ilgili bağlam, rivâyetin قام من قام metinlerini desteklemektedir.

Sahabi râvînin sema ile mi an'ane ile mi naklettiği dikkate alınmıştır.

Sika râvîlerin ziyadeleri değerlendirmeye tabi tutulmuş, terk edilmemiştir.

Hadisin maklub tarikleri de zikredilmiş, böylece hem senedin hem de maklub senetle nakledilmiş metnin hatalı olduğu neticesine varılmıştır.

Hata yaptığı belirtilerek münekkidler tarafından cerh edilen râvîlerin de naklettiği metinler zikredilmiş, ancak bu metinler elenmiştir.

Çoğunluğun rivâyetine muhalif metinde senet bir başka sika râvî tarafından desteklenirse, şaz olmaktan kurtulduğu için, sıhhati muhtemel metin olarak kabul edilmiş, terk edilmemiştir.

Kibâr-ı tabîinin mürselleri de metin tahkikinde delil olarak kullanılmıştır.

Nesâî, en sahih metin konusunda ulaştığı sonucu bâb başlığında da ihtiyatî bir üslubla hissettirmiş, ancak kesin bir dille “en sahih metin şudur” deme yoluna gitmemiştir. Bununla birlikte, rivâyetler ard arda dikkatle okunduğunda, “müellif bu tarihi neden zikretmiş olabilir?” sorusunun doğru cevabı tespit edilebildiğinde yukarıda belirtilen sonuçlar anlaşılabilir.

Bu usullerin uygulanması neticesinde bu bâbda zikredilen söz konusu hadisin metninin zihinlerde şöyle teşekkül edebileceği söylenebilir:

مَنْ قَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

Bu ibarede yer alan ifadelerin her birinin kabul edilebilir nitelikte olduğu tespit edildiğine göre, bunları cem' etmek de mümkün olabilir. Ancak bu şekilde câmi' olarak herhangi bir isnatla musannife ulaşmaması halinde, musan-

nif tarafından rivâyetin bu lafızları cem' ederek nakletmesi usûle uygun olmayacaktır.²⁰ Zira bu haberleri cem' etse hangi isnatla nakledecektir? Bu nedenle gerek musannifin gerek bir başka hadis münekkidinin, yeni bir metin oluşturma hakkı ve imkânı kalmamaktadır. Yapabileceği tek şey farklı metinleri isnatlarıyla bir arada vererek, belki de zihinde bir inşa faaliyeti oluşturmaya kapı aralamak olacaktır.

Mana ve muhteva itibariyle düşünüldüğünde bu rivâyetlerle, Ramazan ayında terâvîh namazı kılınması teşvik edilmekte ve bu namazın günahların affına sebep olabileceği açıklanmaktadır. Akabinde bunu yapamayanların en azından Kadir gecesinde terâvîh kılmaları teşvik edilerek aynı ecri kazanabilecekleri izah edilmektedir. Son olarak ise, beraberinde nafile namaz olmasa bile, tek başına Ramazan orucunun da iman ve sevap beklentisi ile tutulması halinde günahların bağışlanmasına sebep olacağı müjdelenmiş olmaktadır. Dolayısıyla Ramazan ayı ile birlikte günahların bağışlanma sebepleri arttırılmıştır. Her biri tek başına makbul olan bu üç haberi cem' eden bir isnadın olmaması, üçünün de Hz. Peygamber tarafından ifade edilmiş olabileceğini söylemeye mani değildir.²¹

Tüm bu tespit ve değerlendirmelerin sonunda, *Sünen-i Nesâî*'nin hadislerde metin tahkiki konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için mutlaka dikkate alınması, hatta rivâyet usullerine ve terimlerine dair araştırmalar yapılması gereken bir eser olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Bu çalışmada örnek niteliğinde değerlendirilip yorumlanmaya çalışılan konu başlığı dışında, müşterek râvîden nakledilen metinler arası farklılıkların izah edildiği diğer konu başlıkları da müstakil çalışmalar bünyesinde tetkik edilmelidir. *Sünen-i Nesâî* kadar *Sahîh-i Müslim* de bu çerçevede tetkikine ihtiyaç duyulan eserlerden biridir. Böylece tasnifin altın çağı olarak addedilen *Kütüb-i sitte* asrında, musanniflerin hadisleri fikhî olarak tertip etmenin yanı sıra, adeta eserlerinin satır aralarına gizlenmiş bir vaziyette metin tahkiki, tespiti ve tenkidi niteliğindeki faaliyetleri gün yüzüne çıkarılmalı ve belki de bundan sonra onların ulaştıkları noktadan yola devam edilmelidir.

²⁰ Farklı isnatlarla nakledilen bir hadisin bir râvî tarafından birleştirilerek tek bir isnadla nakledilmesi ve farklılıkların belirtilmemesi müdrecu'l-isnad olarak tanımlanan bir zayıflık çeşididir. Bk. İbn Hacer, İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, (thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî), Riyad, 1422, s. 115.

²¹ Hadis *Kütüb-i Sitte*'de hem *من قام رمضان* (Buhârî, İman 27, Salâtü't-terâvîh 1; Müslim, Salâtü'l-müsâfirin 173, 174; Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan 1; Tirmizî, Savm 80) hem *صام رمضان* (Buhârî, İman 28, Fadlu leyleti'l-Kadr 1; Müslim, Salâtü'l-müsâfirin 175; Ebû Dâvûd, Şehru Ramazan 1; İbn Mâce, İkâmetü's-salât 173) hem de *قام ليلة القدر* (Buhârî, Savm 6) nakledilmiştir. Bu metinlerin üçünü de cem' etmiş bir isnad ve metin de mevcuttur. Bk. Tirmizî, Savm 1.

“Sünen-i Nesâî’de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği”

Özet Hadislerin gerek mana ile rivâyet edilmesinden gerekse râvîlere ait kusurlardan dolayı aynı hadisin muhtelif isnatlarla gelen metinleri arasında bir takım farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar arasında Hz. Peygamber’in söylediğine en yakın metni tespit amacıyla, erken dönemden itibaren, hadisçiler birtakım metin tenkidi çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Bu makalede Kütüb-i Sitte arasında yer alan *Sünen-i Nesâî*, metin tenkidi çalışmalarının yapıldığı hadis kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Zira *Sünen-i Nesâî*’de hadisler, çok sayıda tariki ile birlikte zikredilmiş ve her tarikten sonra değişen metne de yer verilmiştir. Müsannif metin tenkidini, tekrarlar vasıtasıyla yapmakta ve asıl metni tespite çalışmaktadır. Bu makalede *Sünen-i Nesâî*’de *Kitabu’s-sıyam*’da bulunan bir bâb başlığından hareket edilerek Nesâî’nin metin tahkik usulleri, tespit edilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan, *Sünen-i Nesâî*’nin hadislerde metin tenkidi uygulamalarının mahiyetine dair çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için dikkate alınması gereken bir eser olduğu düşünülmektedir.

Atıf: Ayşe Esra ŞAHYAR, “*Sünen-i Nesâî*’de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XII/2, 2014, ss. 7-26.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Nesâî, Sünen, metin tenkidi.